L-Awto-Ġudizzju

(Nota fuq l-Għasfur taċ-Ċomb ta' Oreste Calleja)

DR. CHARLES BRIFFA

Il-konfront bejn il-bniedem u l-kuxjenza tiegħu minn dejjem newwel temi serji fil-letteratura mondjali. Fl-istruttura drammatika ta' Ghasfur Taċ-Comb (1993) it-tensjoni tematika bejn il-karattri u l-għemejjel tagħhom twassal għal żvolġiment ta' ġrajja li tikxef konflitti interni li kaġun tagħhom il-ħtija ma tista' tindifen qatt taħt it-trab tat-tnessija minħabba l-kuxjenza. Il-bniedem iwettaq għemil, u dan it-twettiq jitferra' mir-rieda ħielsa tiegħu. Imbagħad jasal mument meta jkollu jaffronta lilu nnifsu dwar dak l-għemil. Hekk ġralha n-nanna: saret omm. Omm li ċaħdet lit-tarbija tal-ħalib tagħha għax din ma kinetx normali. Ma ridetx tħobbha lanqas "kull tliet sigħat" (It-Tielet Att). U hawn l-udjenza tibda titħasseb: mela l-imħabba tal-ġenituri bil-ħin? L-imħabba m'għandhiex ikollha ħin. Għandha tkun erbgħa u għoxrin siegħa kuljum. Imma mhux in-nanna. Bħalha omm riedet terġa' ssabbatha lura ma' wiċċ Alla: "U minn dakinhar roddejtu lura lil alla, u tlabtu jieħdu lura." (It-Tielet Att). U kif tispiċċa? Minkejja li darba kienet mara sabiħa, tinħakem minn marda qerrieda li tibda tikolha minn ġewwa (L-Ewwel Att).

Dan l-uġigħ ġewwieni huwa t-tpattija tat-twettiq ta' l-għemil u nifhmu bla tnikkir kif il-ħajja tal-bniedem trid titkejjel skond il-kuxjenza tiegħu. Ir-realtà tinsab meta l-bniedem jiġi wiċċ imb'wiċċ mal-kuxjenza tiegħu: dik il-gwida li skond San Pawl qiegħda stampata fin-natura umana sabiex taħdem bħala għassies morali effettiv. Oreste Calleja f'dan id-dramm juri kif il-karattru jissawwat minn din il-kuxjenza. Isimgħu daqsxejn kif Ernest Hemingway fisser il-kuxjenza: *What's good is what I feel good after. What's bad is what I feel bad after.* Issa, meta Hemingway lissen dan il-kliem kien qiegħed b'mod fin jittratta t-test li minnu joħroġ il-valur tal-ħajja. Billi l-bniedem iħoss it-tajjeb u l-ħażin nistgħu ngħidu li azzjonitu tfaqqas minn ġewwa. L-għarfien morali (magħruf bil-Grieg bħala s-*syneidesis*) jagħżel lill-bniedem mill-bhima u fl-istess ħin itaqqal lill-istess bniedem bil-piż ta' l-awto-ġudizzju.

Wara d-difna ta' Eżra, Calleja jheżheż lin-nanna bi "ħsieb irxuxtat mill-imgħoddi" u tinfexx thewden dwar l-imħabba (It-Tielet Att). U tasal din il-bniedma mtaqqla biex tistqarr ħtijieha wara żmien twil iġġorr dik il-ġebla-mażżra tqila f'sidirha

tniggiżha kontinwament. L-għarfien tal-passat ikiddha għax tintebaħ li għamlet ħażin u tittaqqal bil-ħaqq li tefgħet fuqha nnifisha. It-tkexkixa tar-realtà li pprova jagħtiha u jwasslilha Dun Pawl nixxfitilha l-imħabba materna tagħha: "U minn dakinhar il-ftit ħalib ta' sidri nixef qoxqox." (It-Tielet Att). Iċ-ċaħda tnissel il-qerda tan-natura, u hawn tidher ħala kbir għax dik in-natura setgħet iġġenerat ħwejjeġ aħjar minn rinunzja u distakk. Il-figura ta' omm sabiħa tredda' lill binha m'hijiex figura mxajtna imma hija figura ta' mħabba u għalhekk toħroġ it-traġiċità li ma tolqotniex b'sens ta' ħniena. It-tbatija mtaqqla fit-tul ma tqanqal ebda simpatija. Il-biża', il-ħtija, u l-ansjetà juru kemm il-kuxjenza tista' tkun sid kattiv tal-bniedem, u d-drammaturgu donnu qiegħed jgħidilna (anzi jirrepeti dak li qal ħaddieħor qablu) li l-bniedem stess jagħmel ħaqq mill-għemejjel moħbija tiegħu. Il-ġudizzju dejjem ikun f'idejn il-bniedem li jwettaq xi għemil: ma' l-għemil iseħħ il-ġudizzju.

F'Calleja l-bniedem itella' barrikata (Oliver Friggieri jsejħilha d-"dinja magħluqa" li fiha tistagħna l-kuxjenza ta' l-għeluq) ħalli jingħalaq ġewwa fiha bla ma jħalli lil ħadd jgħaddi minnha. Ruħu tidher maħkuma minn ħtija li twassal toqol kbir fuq il-kuxjenza, tant li dik il-ħtija mhux twarrabha trid imma ġġorrha biex tħallik tkun bniedem. Elen titgħabba bil-ħtija tal-mewt ta' Eżra għax ħallietu jaqa' u jmut jiżżerżaq fil-ħemda assoluta: "U safrattant - safrattant jien qtiltu." (It-Tielet Att) Tistqarr ħtijietha u tammetti dnubha u meta ommha tittanta tiskużaha ta' għemilha, Elen twaqqafha" "Le, qed ngħidlek, Ma! Mhux se nħallik tiċħadni mill-ħtija wkoll. Ħallili dik talanqas. (It-Tielet Att) Il-ħtija hija lussu f'dan l-ambjent ta' rifjut, għax kif tista' toftom il-ħtija mill-għemil u tibqa' bniedem? In-nanna, avolja wara esperjenza bħal dik, xorta ma tgħallmitx li ma tistax tifred il-waħda mill-ieħor. U r-ruħ imtaqqla bil-ħtija titqies bħala waħda mjassra mill-ġisem. Ir-ruħ bil-ħila ta' għarfien soġġettiv hija wisq aktar minn kalkolu matematiku li jitfisser bi ftit "grammi infinteżimali" (It-Tielet Att). Hawn min qal li r-ruħ hija l-bniedem *minus* il-ġisem. Hi x'inhi, Nikola jiżra' t-tħassib: "hija tassew ir-ruħ li hi mjassra, jew ir-ruħ li tjassar?" (It-Tielet Att) Calleja jurihomlna t-tnejn. Fil-każ ta' Elen, jidhirli li hija aktar ir-ruħ li tjassar lill-bniedem. Ir-responsabiltà li għandha ta' għemilha tagħtiha kuxjenza li tiġġudikaha. Il-bniedem ijassar lil ruħu jekk jibqa' jgħaffeġ ħajtu kif jogħġob lilu - bħalma għamlet in-nanna. Għax jekk l-esperjenza ġewwiena tal-bniedem, li trekken taħt ġwinħajha l-ħsibijiet, ix-xewqat, u l-ħsus, hija fattur ewlieni fl-għamla umana ta' l-eżistenza, allura rridu naslu ngħidu li r-ruħ (bħala esperjenza ġewwiena) tiddetermina l-għemil. Hija r-ruħ li tjassar lin-nanna u tħalliha tinħela fir-rinunzja u d-distakk. Mill-banda l-oħra f'Samwel għandna r-ruħ imjassra li tagħraf lilha nnifisha fil-girna, tagħraf li hi waħda min-nani imsejknin li qatt ma jistgħu joħorġu mill-kastell misħut.

Hi liema hi d-dehra tar-ruħ li tixref fl-argumentazzjoni tagħna, l-istruttura tat-tiġrib uman spiss tkun ikkaratterizzata b'ġewwieni riflessiv li jislet vini awto-kuxjenti: dan il-fattur jagħmel id-dramm relevanti għall-umanità kollha. Imma fl-istess waqt irridu nifhmu li s-soċjetà stess tgħin biex il-kuxjenza titlaħħam bir-realtà: dan il-fattur jagħmel dan ix-xogħol letterarju aktar relevanti għal żmienna u għal artna.

Fid-dramm hija t-tradizzjoni li tingħata sehem dominanti li tiddetermina għemil il-karattri - tant li ma' Friggieri nasal inlaqqamha "xbieha makabra li ma tistax tinqata'". L-ewwel kelmiet imlissna fid-dramm huma "Fejn sejjer?" li jagħtu mistoqsija li qatt ma titwieġeb u din tidher il-missjoni tal-bniedem f'Calleja. Jagħmel x'jagħmel dan il-bniedem, fejn jasal? Għemil il-bniedem jinħass bla fejda, bla siwi u allura fejn hi l-libertà umana? Il-karattru f'Calleja huwa fil-psikoloġija tiegħu għasfur taċ-ċomb li jtir biss fil-mument tal-qerda tiegħu: "U wiċċu ma kienx aktar imbeżża'". (It-Tielet Att).